

Бабец И.Г. Концептуальные основы стратегии экономической безопасности интеррегионального сотрудничества Украины со странами ЕС

Обоснована целесообразность стратегического планирования интеррегионального сотрудничества Украины со странами ЕС. Разработаны целевые императивы, приоритеты и задачи стратегии экономической безопасности интеррегионального сотрудничества.

Ключевые слова: стратегия, экономическая безопасность, интеррегиональное сотрудничество, европейская интеграция, стратегические приоритеты.

Babets I.G. Conceptual Grounds of Economic Security Strategy of Interregional Cooperation of Ukraine with the EU

The necessity of strategic planning of interregional cooperation between Ukraine and the EU is grounded. Objective imperatives, priorities and goal of the strategy of economic security of interregional cooperation are developed.

Key words: strategy, economic security, interregional cooperation, European integration, strategic priorities.

Стаття надійшла 27 березня 2013 р.

УДК 336.012.23

І.Б. Висоцька

**ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ
«СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ»**

Розглядаються дефініції понять «стійкість», «стабільність», «економічна безпека», їх взаємозв'язок та відмінності. Визначаються сутність і характерні ознаки поняття «соціально-економічна стійкість національної економіки».

Ключові слова: стійкість, стабільність, економічна безпека, соціальна стійкість, соціально-економічна стійкість.

Постановка проблеми. Процес глобалізації в умовах фінансово-політичної нестабільності та періодичних економічних криз, динамічність розвитку і мінливість зовнішнього середовища загрожують розвитку національної економіки. Забезпечення стійкості національної економіки до зовнішніх та внутрішніх впливів є невід'ємною складовою економічної та фінансової політики держави. Динаміка вразливої економіки характеризується високою волатильністю. Тому досліджен-

ня категорії соціально-економічної стійкості національного господарства на сучасному етапі є особливо актуальним.

Стан дослідження. Дослідженням стійкості та рівноваги присвячено багато наукових праць як українських, так і зарубіжних учених, таких як І.Х. Ансофф, А.П. Градов, В.О. Василенко, О.М. Кизим, В.Л. Дикань та інші. Проте питання діалектики поняття «стійкість» заслуговує подальшої уваги у зв'язку з відсутністю в економічній літературі єдиного підходу до його суті та змісту.

Метою статті є узагальнення існуючих підходів до визначення поняття «соціально-економічна стійкість національної економіки».

Виклад основних положень. Не викликає сумнівів той факт, що соціально-економічна стійкість – основа прогресивного розвитку й економічного зростання України. Поняття стійкості є фундаментальним, без нього неможливо реалізувати стан економічного зростання та прогресивного розвитку суспільства.

Категорія «стійкість» почала широко застосовуватись у сфері економіки та розвитку суспільства лише в кінці ХХ століття. Тим часом у технічній літературі цей термін став широкоживим наприкінці ХІХ століття, після чого О. Ляпунов дав визначення та сформулював теореми стійкості технічної системи. Сьогодні термін «стійкість» широко застосовується щодо фінансової системи, структури промисловості, суспільного зростання, матеріального виробництва тощо.

Стойкість (англ. robustness) – це якість, яка дозволяє системі витримувати зміни параметрів зовнішнього середовища, відмінні від розрахункових. Під стійкістю системи розуміють здатність системи повертатися до стану рівноваги після виведення її з цього стану під впливом зовнішніх збурень. Стан рівноваги, до якого система здатна повертатися, називають стійким станом рівноваги.

На думку Дж. Касті, «слово «стійкість» означає здатність системи реагувати на зміни в зовнішньому середовищі і зберігати приблизно ту ж поведінку протягом певного періоду часу [1, с. 9]. Дж. Касті розрізняв дві категорії поняття «стійкість»:

- класична, що використовується для позначення дослідження результатів зовнішніх впливів на систему;

- структурна, за допомогою якої виявляються якісні зміни в траєкторії руху при зміні структури самої системи [1, с. 9].

А.Я. Лернер вважає, що стійкість характеризує одну з найважливіших рис поведінки систем і є фундаментальним поняттям, що застосовується у фізиці, біології, механіці, економіці та кібернетиці [1, с. 9]. Е.М. Левицький визначає стійкість як основну якісну характеристику поведінки системи, яка зазвичай розглядається відносно стану

рівноваги [1, с. 9]. О.Т. Лебедев стверджує, що «стійкість характеризується як здатність системи повертатися в стан рівноваги після того, як вона була виведена з нього під дією зовнішнього впливу» [1, с. 10]. Н.П. Бусленко під стійкістю функціонування складних систем розуміє здатність системи зберігати необхідні властивості в умовах дії збурень [1, с. 10].

Відповідно до іншого тлумачення стійкість – це поведінковий термін, що визначається поведінкою системи [2, с. 600]. Лінія поведінки системи називається стійкою відносно деякої ділянки фазового простору, якщо, почавшись всередині цієї ділянки, вона ніколи її не залишає. Поле системи стійке відносно цієї ділянки, якщо всі лінії поведінки, що його утворюють, стійкі відносно неї, тобто поле цілком міститься в цій ділянці. Система є стійкою відносно такої ділянки фазового простору, якщо її поле стійке відносно неї. Тобто, за визначенням Н.П. Бусленка [3, с. 28], стійкість економічної системи – це можливість функціонування системи з ефективністю не нижче заданої в деякому діапазоні умов.

Проаналізувавши наведені нижче визначення поняття «стійкість», можна зробити висновок, що більшість дослідників розглядає «стійкість» як здатність системи повертатися до стану рівноваги. Проте економічна система не може і не повинна повертатись до попереднього стану, а потребує постійного динамічного розвитку.

Деякі науковці поєднують стійкість із динамічністю і розвитком. Так, на думку Л.І. Лопатникова, «стійкість системи – здатність динамічної системи зберігати рух окресленою траєкторією (підтримувати окреслений режим функціонування), незважаючи на вплив на неї збурень» [1, с. 10]. В.М. Глушков зазначає, що «стійкість (у широкому розумінні) – це здатність системи рухатися з різних початкових станів до деякого рівноважного (стаціонарного) стану. У широкому розумінні стійкість – це властивість системи повертатися у початковий або близький до нього встановлений режим з різноманітних початкових станів» [1, с. 10].

Наведені твердження є більш прийнятними для економічної системи, оскільки повернення до початкового стану є небажаним.

В економічній теорії стійкість розглядають як одне з понять концепції економічної рівноваги, згідно з якою досягнення та утримання рівноважного стану в економіці належить до найважливіших мікро- і макроекономічних завдань. Із цієї концепції випливає, що економічні суб'єкти намагаються перевести економічну систему в оптимальний рівноважний стан, котрий у такому контексті асоціюється з поняттям стійкості. У «Великому економічному словнику» категорія

«стійкість» трактується як «...сталість, постійність, невідвладність ризику втрат і збитків» [4, с. 770].

У деяких наукових працях зустрічається ототожнення понять «стійкість» і «стабільність», «стійкість» та «економічна безпека». Для розкриття суті поняття стійкості розглянемо співвідношення вказаних понять.

Термін «стабільність» (лат. *stabilis*) запозичений з природничих наук, де він означає стійкий стан, здатність до тривалого існування, збереження в часі. На практиці точність його визначення досягається завдяки виділенню різних видів стабільності. Ця категорія потребує градації, оскільки в економічній літературі існує багато позицій щодо її застосування. Стабільність асоціюється з порядком, незмінністю, рівновагою, стійким функціонуванням тощо. Цей термін застосовується для опису стану системи, її структури й окремих елементів або підсистем, процесів та відносин [5].

Термін «стабільність» означає сталість, незмінність, тривале збереження стану протягом певного часу. Тому економічна стабільність – це сталий стан або стан рівноваги всіх елементів економічної системи впродовж певного періоду часу.

Часто термін «економічна стабільність» ототожнюють із терміном «економічна стійкість», однак таке ототожнення неправильне. Термін «економічна стабільність» є вужчим, бо стабільність – це здатність зберігати показники на певному рівні. Тоді як економічна стійкість – це стан, коли економічна система функціонує в стані рівноваги, зберігаючи незмінною свою структуру, незважаючи на постійний вплив зовнішнього та внутрішнього середовища.

Економічна стійкість у суспільних системах, на відміну від таких понять, як «стабільність», «стагнація», «спокій», передбачає гнучке реагування на всі зовнішні й внутрішні впливи не для того, щоб запобігати новим обставинам, властивостям і відносинам, а щоби вміло використовувати їх для постійного відновлення та самовдосконалення. Отже, «економічна стійкість» є містким і багатограним соціально-економічним поняттям.

Стойкість функціонування економічної системи полягає у властивості адаптивності, тобто в тому, що в разі значної зміни поведінки економічних суб'єктів здійснюється трансформація її структури та взаємозв'язків, унаслідок чого змінюється вся система. Справедливо і те, що зміна національної економіки викликає перетворення структури, зв'язків і навичок поведінки суб'єктів господарювання на мезорівні.

Адаптивність економічних систем ґрунтується на тому, що зв'язок компонентів національної економіки забезпечує ринок, що мо-

же змінюватися залежно від зміни природи економічних суб'єктів різних рівнів. Утворюючи єдиний гармонійний організм, механізми адаптації до економічних змін різних рівнів відрізняються за суб'єктно-об'єктним складом, структурою та способом дії.

На рівні підприємства адаптація до змін зовнішніх умов і забезпечення стабільності й стійкості виробничо-комерційної діяльності полягає в ефективності і дієвості системи управління, до складу якої мають входити інструменти розробки та застосування спеціальних заходів для узгодження наявних інтересів господарського суб'єкта з умовами довкілля.

На мезоекономічному рівні безперервність господарської діяльності, її стабільність і стійкість також полягають у функціонуванні складної системи, що забезпечується єдністю і цілісністю всіх підсистем, зважаючи на узгодженість суперечливих інтересів економічних суб'єктів за рахунок дії ефективних механізмів узгодження. Адаптивність макроекономічної системи полягає в розвитку і постійному поновленні комплексу господарських зв'язків усіх рівнів.

У наукових працях часто зустрічається отождоження понять «стійкість» та «економічна безпека».

Економічна безпека передбачає:

– економічну незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

– стійкість і стабільність національної економіки, що означає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

– здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Економічна безпека характеризується як стійкість економічної системи перед впливом ендогенних та екзогенних факторів, а стійкість потребує розвитку. Якщо економіка не розвивається, то можливість виживання різко скорочується. Тому для більш глибокого розуміння сутності економічної безпеки важливо дослідити її зв'язок із поняттями «розвиток» і «стійкість».

Розвиток – один з компонентів економічної безпеки. Проте не будь-який розвиток відповідає вимогам безпеки. Наприклад, якщо роз-

виток супроводжується порушенням екологічних норм або не орієнтований соціально, то високі темпи росту досягаються за рахунок «виробництва заради виробництва» без забезпечення значущих для населення орієнтирів добробуту. У випадку, коли економічний розвиток відсутній, різко погіршується здатність системи протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Стійкість і безпека – найважливіші характеристики економіки як єдиної системи. Їх не слід протиставляти, оскільки кожна по-своєму характеризує стан економіки. Стійкість економіки відбиває міцність і надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні й зовнішні «навантаження». Безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з погляду здатності до виживання і розвитку за умов внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важкопрогнозованих факторів.

Чим стійкіша економічна система (наприклад, міжгалузєва структура) та співвідношення виробничого і фінансово-банківського капіталу, тим життєздатніша економіка, а значить, і оцінка її безпеки буде досить високою. Порушення пропорцій і зв'язків між різними компонентами системи веде до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

Замість моделі нестійкого розвитку, заснованої на домінуванні економічної ефективності, модель стійкого розвитку орієнтується у своїй системній єдності на реалізацію як мінімум трьох сумісних цілей – на забезпечення економічної ефективності, досягнення соціальної справедливості та відповідності екологічним імперативам, що в сукупності повинно забезпечити синергетичний ефект стійкої безпеки.

Узагальнивши підходи до співвідношення понять «стійкість» та «економічна безпека», можна зробити висновок, що стійкість є обов'язковою умовою забезпечення належного рівня економічної безпеки, а отже, поняття «економічна безпека» є ширшим.

Макроекономічна рівновага, економічна безпека досягається велими непросто, проте не є кінцевою метою економіки і розвитку суспільства в цілому. Важливою ознакою сучасної економіки є соціально стійкий її розвиток, що передбачає стабільність становища громадян за умови зростання їхнього добробуту.

Формування соціально стабільної, стійкої економіки стало одним з ключових завдань і цілей сучасних економічних систем. Проте зв'язки і залежності економіки й людини виявилися досить завуальованими і заплутаними історією їх розвитку. Вони опосередковані цілим рядом явищ і процесів, які зумовили традиційність твердження,

що максимізація виробленого продукту і максимізація прибутку – це основна мета суспільства.

Але реалії сучасного життя, що змінилися, глобальні загострення низки життєвих проблем – екологічних, соціальних, проблем зовнішньої і внутрішньої безпеки – вимагають більш зваженого, сучаснішого підходу. Однією з домінантних цілей соціально-економічного розвитку повинна стати соціальна стійкість. Без неї в сучасному світі не може бути стійкості економічної системи і суспільства в цілому.

Під соціальною стійкістю розуміють такий стан соціальних груп і громадян суспільства, який характеризується стабільністю їх економічного і соціального становища, а також здатністю до самозабезпечення й відтворення своєї життєдіяльності.

Соціальна стійкість суспільства – це здатність його виробничого, політичного, природного середовища забезпечувати гідну якість життя населення, нинішніх і майбутніх поколінь (тобто тривалість життя людини, нормальний стан здоров'я, високий рівень освіти, зайнятість, достатній дохід, економічну свободу, самореалізацію, захист прав людини тощо).

Основними формами прояву соціальної стійкості є:

- відсутність поляризації доходів і положення різних соціальних груп; наявність і дотримання соціальних гарантій;
- надійність системи соціального захисту;
- доступність найважливіших ланок соціальної інфраструктури.

Для соціально стійкої економіки характерний не короткостроковий або середньостроковий стан соціальної стабільності та зростання добробуту, а довгострокове покращення соціально-економічного становища населення та суспільства. Соціально стійкий розвиток економіки підкреслює взаємозв'язок економічного і соціального розвитку як двох аспектів єдиного соціально-економічного процесу в суспільстві. Іншими словами, такий стан економіки повинен постійно відтворюватися. Саме здатність суспільства постійно підтримувати свій стабільний соціальний і економічний розвиток і є соціальною стійкістю.

Порушення, а тим більше руйнування соціальної стійкості загрожує найсерйознішими наслідками економічній системі (на мікро-, макро- та мегарівнях), для суспільства в цілому аж до руйнування системи. Дотримання умов соціальної стійкості повинна забезпечувати соціальна політика держави.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що соціально-економічна стійкість – це рівноважний стан народного господарства, економіки держави, за якого забезпечується гідний рівень життя населення, незважаючи на постійний вплив зовнішнього та внутрішнього середовища.

Висновки. Актуальність дослідження стійкості національної економіки зумовлена посиленням дисбалансів світової економіки, а також внутрішніми її диспропорціями. Аналізуючи категорію «стійкість», встановлено, що вона тісно пов'язана з такими поняттями, як «стабільність» та «економічна безпека». Розгляд економічної стійкості національної економіки нерозривно пов'язаний із забезпеченням соціальної стійкості. Тому характеризуючи національне господарство, доцільно здійснювати аналіз його соціально-економічної стійкості.

---

1. Забродский В.А. Оценка финансовой устойчивости производственно-экономических систем: монография / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Харьков: Бизнес Информ, 2000. – 82 с.

2. Математика и кибернетика в экономике: словарь-справочник / сост. И.И. Гонтарева, М.Б. Немчинова, А.А. Попова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономика, 1975. – 700 с.

3. Бусленко Н.П. Моделирование сложных систем / Н.П. Бусленко. – М.: Наука, 1968. – 356 с.

4. Большой экономический словарь / под. ред. А.Н. Азрилиана. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.

5. Перетяцько А.В. Дослідження сутності поняття «економічна стабільність промислового підприємства» / А.В. Перетяцько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Suek/2011_3

Высоцкая И.Б. Понятие и сущность категории «социально-экономическая устойчивость национальной экономики»

Рассматриваются дефиниции понятий «устойчивость», «стабильность», «экономическая безопасность», их взаимосвязь и отличия. Определяется сущность понятия «социально-экономическая устойчивость национальной экономики».

Ключевые слова: *устойчивость, стабильность, экономическая безопасность, социальная устойчивость, социально-экономическая устойчивость.*

Vysotska I.B. The concept and essence of the category of «socio-economic stability of national economy»

The article considers the definitions of nature of «sustainability», «stability», «economic security», their relationships and differences. The characteristic features and the concept of «social and economic sustainability» of the national economy are defined.

Key words: *sustainability, stability, economic security, social stability, social and economic sustainability.*

Стаття надійшла 22 березня 2013 р.